

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.17>**Д. Тичина,**

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національна академія внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Вступ. Багатомірність правової реальності, а також неоднозначність її осмислення спричинює та постійно посилює теоретико-методологічну розірваність та контрверсивність правової науки. Право набуває особливого значення останнім часом у зв'язку з процесами євроінтеграції, входження України у світовий правовий простір. Більше того прогресивні зрушення у країні потребують утвердження правового суспільства як єдності правової держави і громадянського суспільства. Тому виникає нагальна потреба перегляду правових основ соціального життя, глибокого осмислення світоглядних і методологічних основ юриспруденції, що неможливо без урахування як надбань світової юридичної культури, досягнень різних правових теорій, які вже одержали широке визнання, так і тих правових концепцій, що з'явилися в останні десятиліття і є предметом дискусій фахівців.

Саме тому, намагаючись переконливо відобразити у теоретико-правовому знанні навіть деонтологічні цінності права, цілком резонно узгоджувати їх з онтологією наявного та потенційного буття. Адже, попри те, що такі цінності відносяться до сфери бажаного, а не фактично даного, їхня здійснюваність передбачає їхню узгоджуваність, хоча й з належним, але все ж таки буттям, котре, в свою чергу, генетично виростає з актуаль-

ної дійсності, і тому “ключ” до розуміння змісту правової нормативності слід шукати насамперед в реальному бутті людини у природно-суспільному світі. До того ж, виявляючи певні відповідності між фактами буттєвості, котрі можуть бути відтвореними у дескриптивних термінах та описаними у твердженнях, що можуть характеризуватися своєю істинністю чи хибністю, ми тим самим, начебто, отримуємо підстави для ведення мови про “істинні та хибні цінності”, демаркація яких на суто деонтологічному рівні світосприйняття та, зокрема, правосвідомості була б абсолютно безпідставною.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Теоретичним підґрунтям аналізу та осмислення заявлених у статті проблем стали наукові публікації теоретиків права, зокрема О. О. Бандури, М. Г. Братасюк, В. М. Вовк, О. І. Гвоздіка, Є. В. Івашева, Р. А. Калюжного, А. А. Козловського, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, О. Л. Копиленка, М. В. Костицького, О. Г. Мурашина, О. В. Петришина, П. М. Рабиновича, В. Ф. Сіренко, С. С. Сливки та ін. Водночас, незважаючи на усю розробленість проблематики, потребують додаткового опрацювання проблеми теоретичного осмислення особливості сучасного правового забезпечення та реалізації загальнолюдських цінностей.

Виклад основного матеріалу. Норма права повинна відповідати меті суспільного розвитку та людській природі, мусить бути істинною в цьому розумінні, що має суттєве значення для її цінності. З одного боку, ефективність норми права залежить від того, якою мірою вона спрямована на забезпечення упорядкованого, стабільного соціального життя, що може бути порушено антисоціальною поведінкою, а також сприяє нормальному розвитку суспільства згідно з об'єктивними законами цього процесу, відповідає оптимальному шляху гармонізації суспільних відносин. З іншого боку, істотне значення має ступінь її узгодженості з такими необхідними факторами соціального життя, як гарантування свободи, інших прав громадянина. Головне завдання норми права не в тому, щоб описати дійсність, а щоб змінити її, провідним є не дескриптивний аспект, а прескриптивний. Сущо тут відображається через призму належного. Специфіка відображення суспільної дійсності в юридичних нормах, полягає у тому, що вона відображається в них через призму ствердження засад свободи [1]. Поруч зі свободою в цьому контексті можна поставити відповідальність та ін. Тут доречно вести мову про своєрідне випереджуваче відображення соціальної дійсності в юридичних нормах [2].

Цінність норми права як засобу регламентації процесу самоорганізації суспільства визначається тим, якою мірою вона відповідає наявним умовам, особливостям конкретного історичного етапу. Прагнучи змінити суспільні відносини у прогресивному напрямку, законодавець мусить ураховувати об'єктивні обставини.

Право має бути максимально раціональним [3]. Об'єктивність, здатність забезпечувати істинне знання, зазначає С. П. Головатий, «...є тим критерієм, за яким визначається соціальна цінність юридичної науки. Тільки об'єктивні наукові висновки

сприяють розвиткові самої науки і практики державно-правового будівництва» [4, с. 69–70].

Правові цінності пов'язані з істиною також у галузі правореалізації. Адже цінність права, як зазначає В. М. Вовк полягає у «...забезпеченні істини, правди при розв'язанні юридичних питань» [5], тобто у тому, що право дозволяє реалізувати таку цінність, як істина.

Щоб цінності права були сприйняті громадянами, юридичні норми повинні правильно застосовуватися – для громадянина важливим є не лише закон, але й адекватна його реалізація. Вона, як ми вже зазначали, потребує істинного знання обставин справи, істинної (правильної) кваліфікації, ухвалення судом істинного вироку та істинного (адекватного) виконання покарання відповідними (пенітенціарними) органами. Цінність знання, яке здобувається і використовується у процесі застосування права, також прямо пропорційна його істинності. Крім того, зв'язок істини та цінностей у правовій сфері полягає в тому, що правильність, істинність визначення міри покарання правопорушнику та її виконання потребує глибокого знання структури особистості, зокрема, тих цінностей, які особистість визнає. Можна сказати, що мета правосуддя полягає у досягненні єдності цінностей та істини.

Таким чином, цінності у праві істотною мірою залежать від їхньої істинності. Проте це тільки одна складова їх взаємовідношення. Друга полягає в тому, що істинність, наприклад, юридичного положення у свою чергу залежить від його цінності. Справедливість і несправедливість часто виступають засновком, початковим етапом визначення істинності норми права. Необхідним і дуже істотним елементом процесу усвідомлення невідповідності між суспільними потребами і правом є сприймання тих чи інших правових норм як несправедливих. У випадку, коли

правова норма оцінюється масовою громадською або професійною групою свідомістю як несправедлива, вимога відмінити або змінити її є не чим іншим, як початком процесу підвищення істинності конкретного фрагменту правової регуляції.

Справедливість виступає як переддвер'я істинності норми права й тоді, коли має місце оцінка як несправедливих таких правових норм, що встановлюють юридичну відповідальність за дії, які громадська думка не вважає протиправними. І навпаки, коли громадська думка визнає несправедливою відсутність заборони та юридичної відповідальності за певні дії, вимагає усунути безвідповідальність за них і прийняти відповідні правові норми, то практично йдеться про необхідність дальшого підвищення ступеня істинності існуючого правового регулювання в цій сфері. Словом, громадяни, посадові особи й організації часто, не маючи на увазі категорії істинності норм права, керуючись лише почуттям соціальної справедливості, сприяють досягненню правотворчої істини. Уявляється правомірним твердження, що взагалі цінність норми права як регулятора суспільних відносин (хоча б у розумінні ефективності) означає відповідну їх істинність, ступінь адекватності природі суспільства, об'єктивним законам його розвитку, духу народу, а також особливостям кожного історичного етапу. У цьому ракурсі цінність норми права містить у собі істинність [6, с. 6-7].

Звичайно, при цьому слід врахувати, що ефективність правової норми певною мірою залежить також від владних механізмів її застосування. Істотне значення при цьому має її тлумачення.

Загальний висновок полягає у тому, наголошує Як наголошує О. О. Бандура, що цінність та істина у праві принципово нероздільні. Їх можна відокремити одну від одної лише умовно; узяті в абстракції, вони виступають зовнішніми одна відносно

іншої, певною мірою протилежними, полярними сутнісними його характеристиками. Але в реальному праві вони складають певну гармонію, розчленовану єдність. Істина в тому чи іншому відношенні передбачає, зумовлює цінність, а цінність – відповідно певну її адекватність правовій (взагалі соціальній) дійсності, істинності. Ці основні характеристики права проникають одна в одну. Право можна розглядати як безпосереднє протиставлення самому собі істинного у цінному та цінного в істинному; можна сказати, що істина тут відображається, рефлектує, діалектично знімає себе у цінності, а цінність – відповідно таким же чином співвідноситься з істинністю [7].

Такий підхід підтримує М. Г. Братасюк й наголошує, що найвищою формою вияву цінностей є загальнолюдські цінності. Для їхнього розвитку істотне значення має істинне знання про них, тут потрібні теоретичні дослідження суспільствознавців, які «...здатні вичленити загальнолюдські цінності й сприяти утвердженню відповідних засад у нашому житті» [6]. Значна роль тут належить і правознавцям. Але необхідно подолати рецидиви класового підходу, який породжував «...ідейну конфронтацію теоретичної думки і масової свідомості, відторгав її від світової практики» [6]. Лише через об'єднання та діалог, порівняння своїх досягнень із досягненнями інших регіонів світу, різних епох і народів можливо усвідомити загальнолюдські цінності, здійснити вихід на новий виток загальноцивілізаційного розвитку. Причому йдеться знову ж таки не про абстрактні матеріальні й духовні цінності, котрі можуть бути використані як завгодно й ким завгодно, а про феномени, використовувані саме на благо людства [6].

Ідея побудови правової держави в нашій країні знайшла втілення у Декларації про державний суверенітет України, в Акті проголошення

незалежності України і, головне, в Конституції нашої держави, яка «усотує всю скарбницю світової політико-правової думки, загальновізантійські стандарти демократичного конституціоналізму та базується на власному національному ґрунті» [8, с. 64]. Її практична реалізація потребує послідовного втілення в життя низки взаємопов'язаних нормативних принципів, що є результатом узагальнення теоретико-правової рефлексії відносно справедливого державного ладу, яка ґрунтується на усьому історичному досвіді людства. Вони конституують праволімітовану державну владу в її відношенні до суспільства та прав і свобод особи.

Основною забезпечення є верховенство права. Закон, дія якого поширюється на політичну, державну владу, стає чинником, здатним при відповідному рівні розвитку демократії та культури протистояти негативним явищам. Верховенство правового закону є обов'язковою ознакою правової держави, незалежно від типу культури, до якого належить та чи інша країна. Таке верховенство означає насамперед верховенство конституції як основного закону. Остання має закріплювати одночасно і мінімальну (невід'ємну) міру свободи індивіда в суспільстві, і рівну максимальну міру свободи всіх, яка виключає привілеї.

Конституція правової держави закріплює невід'ємні права, котрі за самою природою своєю не надаються волею суспільства або держави, а самі служать підвалинами і суспільства, і держави, і на які спирається онтологічна автономія і самоврядність людської особистості. Їхнє визнання стало на сьогодні нормою існування світового співтовариства і ознакою прилученості до цивілізованого світу [9, с. 59]. Йдеться про економічні, політичні, соціальні, культурні, особисті права громадян. За цим принципом і побудовано Конституцію України [10].

У цьому аспекті, законодавство повинне не лише гарантувати вказані права, але й формувати такий спосіб життя суспільства, який потребує творчих засад, таланту, індивідуальності. Велике значення в цьому розумінні має ст. 54 Конституції України, яка гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та захист їхньої інтелектуальної власності [10].

Взаємна відповідальність держави та особи – принцип, який відображає моральні цінності у відносинах між державою як носієм політичної влади і громадянином як учасником її здійснення. Ця взаємна відповідальність є істинною заради гармонії між державою та особою, необхідної для нормальної життєдіяльності суспільства, для того щоб підтримувати мир, уникати насильницьких переворотів, гарантувати згоду між волею держави (через органи управління) та волею більшості. Встановлюючи в законодавчій формі свободу суспільства й особи, сама держава не вільна від обмежень у власних рішеннях і діях. Завдяки закону вона перебирає обов'язок забезпечити справедливість у своїх відносинах із громадянином, громадськими організаціями, а також з іншими державами [11].

Державні інститути повинні впливати на особу та суспільство в цілому так, щоб порушення встановлених правил поведінки стало винятком і не руйнувало основ держави. У зв'язку з наявністю протилежних суспільних інтересів головним завданням держави є нейтралізація їх агресивних виявів, гармонізація соціальних відносин. Правова держава повинна мати ефективні правоохоронні органи [12]. Взагалі застосування сили для забезпечення повсюдного й безумовного виконання її велінь – чи не найголовніша прерогатива будь-якої влади.

Поки що в теорії держави та права не вироблене таке розуміння правової держави, яке дало б змогу реалізувати теоретичні положення на

практиці. Взагалі відсутній методологічний підхід до вирішення цієї дуже важливої проблеми. Розбудова правової держави в Україні потребує виважених владних рішень щодо темпів, спрямованості, змісту, форм і методів реформування суспільних відносин, створення законодавчих, політичних, організаційних, фінансових, соціально-культурних передумов для впровадження нових державно-правових інститутів і забезпечення їхньої узгодженої діяльності на демократичних засадах. Дуже важливо, щоб перехід до правової держави в нашій країні був послідовним, поетапним процесом без радикального, революційного зламу існуючих інститутів і норм і проводився у межах чинної Конституції України, її філософії, завдань перебудови держави та суспільства відповідно до принципів демократії.

Розбудова в Україні правової, соціальної держави висуває ряд проблем перед правниками-науковцями. Насамперед слід врахувати, що наше суспільство у своєму розвитку має пройти еволюційну фазу національного відродження. Взагалі цінність людської цивілізації полягає у розмаїтті форм національного (та соціального) життя. Суттю цього відродження є національне самоусвідомлення українців як спільноти, у котрій за плечима тисячоліття історичного розвитку, ренесанс і на яку чекає подальший розвиток української культури, науки, економіки.

Потрібно розробити відповідну політико-правову доктрину як систематизоване вчення, що синтезує теорії, концепції, принципи, ідеологію та ідеї щодо суті, характеру, форм розвитку держави, громадянського суспільства і права України. Вона повинна ґрунтуватися на інтегральному підході щодо взаємозв'язку, цілісності прав особи, родини (сім'ї) та нації. Оскільки питання стоїть узагалі про існування української нації, підкреслює М. В. Костицький, то

в цій триєдності системоутворювальним має бути право нації [13, с. 8]. Особливості цієї доктрини він убаचाє в її національному змісті, зв'язку з історією українського народу та української нації. Зазначені особливості, на його думку, «...зумовлені менталітетом українців, характером їх індивідуальної та соціальної психології, геополітичним розташуванням на межі двох світів – Сходу і Заходу, народними традиціями і звичаями, неписаними етичними правилами, толерантністю до людей інших культур, релігій, національностей» [13, с. 9].

Норма не може бути ціннішою від людини, не повинна вивищуватися над нею. Там, де це спостерігається, права людини перебувають під загрозою. Сучасні західні юристи підкреслюють, що не можна вирішити людські проблеми лише з допомогою примусу (через статті законів, писаних норм позитивного права). У зв'язку з цим порушується і осмислюється проблема взаємозв'язку права і моралі, її цінностей та принципів. Право ґрунтується на моральному переконанні та особистій зацікавленості. Закони претендують на моральну доброякісність, тобто на те, щоб бути частиною моралі. Вони намагаються формувати моральні переконання. Існування того чи іншого закону може переконати людей у тому, що те, чого він вимагає, є справедливим і здійснюється в інтересах людей [14, с. 84]. Завданням права є пошук такого компромісу між різними цінностями, який дозволить би людям з різними моральними, політичними та соціальними пріоритетами мирно співіснувати.

Цінність права в тому, що воно не просто регулює суспільні відносини, здійснює інструментальну функцію, а виконує місію значно глибшу, глибиннішу – воно в силу своєї цінної суті наближає людину до ідеалу людини людяної, вищою мірою моральної, гуманної [15, с. 68]. Особливо значущими правовими цінно-

стями, що є водночас високими ідеалами і мають статус принципів права, є: справедливість, свобода, формальна рівність, гуманізм, добро, істина, безпека тощо.

Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права». Справедливими мають бути нормативні акти, які видає державна влада, бо несправедливі лише посприяють посиленню напруги в суспільстві. Такими ж самими справедливими мають бути правові інституції, зокрема суд. Суспільству потрібне не просто судочинство, йому потрібне право-суддя [16]. На засадах справедливості мають працювати і правоохоронні органи, і прокуратура. Метою їх діяльності має бути ствердження та захист права як справедливості у відносинах між людьми, людьми і соціальними групами, людиною і державною владою тощо [16].

Висновки. Багатовимірність правової реальності, а також неоднозначність її осмислення спричинює та постійно посилює теоретико-методологічну розірваність та контроверсивність правової науки. Практична ж юриспруденція потребує, з точки зору її ефективності, системної цілісності права, його концептуальної єдності в плані певних узагальнених вимірів правової справедливості. Відповідно, актуалізується проблема інтегрування права в системно організовану структуру, об'єднуючим началом якої фігурувало б «синтетичне» за своїм характером праворозуміння (тобто таке, що дозволило б подолати існуючі поляризації та контроверзи між школами природного та позитивного права, юридичною догмою та юридичною соціологією, історією та теорією права, об'єктивістськими та суб'єктивістськими правовими доктринами, персоналістським та соціатарним праворозумінням, психологією та логікою права, деонтологічно-ціннісними

та онтологічно-правовими підходами тощо).

Цінність та істина у праві принципово нероздільні. Їх можна відокремити одну від одної лише умовно; узяті в абстракції, вони виступають зовнішніми одна відносно іншої, певною мірою протилежними, полярними сутнісними його характеристиками. Але в реальному праві вони складають певну гармонію, розчленовану єдність. Істина в тому чи іншому відношенні передбачає, зумовлює цінність, а цінність – відповідно певну її адекватність правовій (взагалі соціальній) дійсності, істинності. Істина у праві має ціннісний критерій, а цінності – істиннісний. Реалізується відношення між цінностями та істиною у свідомій раціональній діяльності людини. Універсальним критерієм істинності та цінності в їх єдності у праві виступає юридична практика.

У свою чергу, загальнолюдські та правові цінності органічно пов'язані між собою і становлять систему. Головне місце у ній посідає життя окремої людини в єдності з існуванням суспільства. Свобода як можливість вибору і зумовлена нею відповідальність є істотними складовими життя. Людина, котра відповідально використовує свою свободу, є гідною людиною. Для людського, гідного життя необхідна власність. У суспільстві потрібна рівність, але не тільки формальна, але і реальна, яка є й справедливістю відіграючи координуючу й інтегруючу роль у цій системі цінностей.

Питання природи правових цінностей на сучасному етапі розвитку людства пов'язане з питанням універсальності та фундаментальності правових цінностей. У зв'язку з цим, права людини як цінність, з такого погляду, мають бути трансемпоральними і транстериторіальними, тобто єдиними для всього людства – визнаватися усіма правовими культурами, а їх закріплення в нормативних і декларативних документах

є спробою досягнення компромісу між бажаним ідеалом та реальним станом речей, а також спробою уніфікації ціннісних правових систем різних суспільств.

У статті наголошено, що багатомірність правової реальності, а також неоднозначність її наукового осмислення спричинює та постійно посилює теоретико-методологічну розірваність та контроверсивність правової науки. Водночас, правозастосування потребує, з точки зору його ефективності, системної цілісності права, концептуальної його єдності в плані певних узагальнених вимірів правової справедливості. Відповідно, актуалізується проблема інтегрування права в системно організовану структуру, об'єднуючим началом якої фігурувало б «синтетичне» за своїм характером праворозуміння (тобто таке, що дозволило б подолати існуючі поляризації та контроверзи між школами природного та позитивного права, юридичною догмою та юридичною соціологією, історією та теорією права, об'єктивістськими та суб'єктивістськими правовими доктринами, персоналістським та соціатарним праворозумінням, психологією та логікою права, деонтологічно-ціннісними та онтологічно-правовими підходами тощо). Цінність та істина у праві принципово нероздільні. Істина у праві має ціннісний критерій, а цінності – істиннісний. Реалізується відношення між цінностями та істиною у свідомій раціональній діяльності людини. Універсальним критерієм істинності та цінності в їх єдності у праві виступає юридична практика. У свою чергу, загальнолюдські та правові цінності органічно пов'язані між собою і становлять систему, головне місце у якій посідає життя окремої людини поряд з існуванням суспільства. Свобода

як можливість вибору і зумовлена нею відповідальність є істотними складовими життя. Людина, котра відповідально використовує свою свободу, є гідною людиною. Для людського, гідного життя необхідна власність. У суспільстві потрібна рівність, але не тільки формальна, але і реальна, яка є й справедливістю відіграючи координуючу й інтегруючу роль у цій системі цінностей. Питання природи правових цінностей на сучасному етапі розвитку людства пов'язане з питанням універсальності та фундаментальності правових цінностей. У зв'язку з цим, права людини як цінність, з такого погляду, мають бути транстемпоральними і транстериторіальними, тобто єдиними для всього людства – визнаватися усіма правовими культурами, а їх закріплення в нормативних і декларативних документах є спробою досягнення компромісу між бажаним ідеалом та реальним станом речей, а також спробою уніфікації ціннісних правових систем різних суспільств.

Ключові слова: цінності, ідеали, компроміси, істина, людина, право, права людини, система, правозабезпечення, праворегулювання.

Tychyna D. Peculiarities of modern legal provision and implementation of universal values

The article emphasizes that the multidimensionality of legal reality, as well as the ambiguity of its scientific interpretation, causes and constantly strengthens the theoretical and methodological discontinuity and controversy of legal science. At the same time, law enforcement needs, from the point of view of its effectiveness, the systemic integrity of the law, its conceptual unity in terms of certain generalized dimensions of legal justice. Accordingly, the problem of integrating law into a systemically organized structure, the unifying

principle of which would appear to be a «synthetic» understanding of law (that is, one that would allow overcoming the existing polarizations and controversies between the schools of natural and positive law, legal dogma and legal sociology, history and theory of law, objectivist and subjectivist legal doctrines, personalist and sociological understanding of law, psychology and logic of law, deontological-value and ontological-legal approaches, etc.). Value and truth in law are fundamentally inseparable. Truth in law has a value criterion, and values have a true criterion. The relationship between values and truth is realized in the conscious rational activity of a person. Legal practice acts as a universal criterion of truth and value in their unity in law. In turn, universal human and legal values are organically connected with each other and constitute a system in which the life of an individual occupies the main place along with the existence of society. Freedom as the possibility of choice and the responsibility caused by it are essential components of life. A person who responsibly uses his freedom is a worthy person. Property is necessary for a human, dignified life. Society needs equality, but not only formal, but also real, which is also justice, playing a coordinating and integrating role in this value system. The question of the nature of legal values at the current stage of human development is related to the question of the universality and fundamentality of legal values. In this regard, human rights as a value, from this point of view, should be transtemporal and transterritorial, i.e., unified for all mankind – recognized by all legal cultures, and their consolidation in normative and declarative documents is an attempt to achieve a compromise between the desired ideal and the real the state of

affairs, as well as an attempt to unify the value legal systems of different societies.

Key words: values, ideals, compromises, truth, man, law, human rights, system, legal protection, legal regulation.

Література

1. Кістяківський Б. О. Вибране; пер. з рос. Л. Г. Малишевської; упоряд., передм. і приміт. Л. П. Депенчук. К. : Абрис, 1996. 512 с.
2. Липовець Ю. О. Право на приватне життя як цінність (філософсько-правовий аспект). *Європська VEDA*. 2018. Вип. 1. С. 32–36.
3. Завальнюк В. В. Особиста цінність права як принцип антропологічної парадигми права. URL: <http://www.apdr.in.ua/v63/03.pdf>
4. Головатий С. П. Верховенство права, або ж правовладдя : вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки. *Право України*. 2010. № 5. С. 64–75
5. Вовк В. М. Дослідження бінарних опозицій у праві як розширення предметного поля вітчизняної філософії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 184–186.
6. Братасюк М. Г. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 3–7.
7. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): дис. ... д-ра філос. наук: 12.00.12. Київ, 2003. 403 с.
8. Бліхар М. М. Конституційно-правові гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. С. 61–65.
9. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. К. : Академія, 2013. 206 с.
10. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
11. Селіванов В. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної науки. *Право України*. 2000. № 7. С. 11–18.

12. Цимбалюк М. Онтологічний аспект дослідження права та правосвідомості. *Право України*. 2007. № 2. С. 31–35

13. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11

14. Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури. Х.: Райдер, 2001. 160 с.

15. Івашев Є. В. Людські потреби, інтереси, цінності як підґрунтя аксіології права. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 57–64

16. Чи близькі українцям європейські цінності: результати опитування. 24 канал. URL: https://24tv.ua/chi_blizki_ukrayintsyam_europeyski_tsinnosti_rezultati_opituvannya_n844941

